

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**Eiropas Padomes Ministru
komitejas Ieteikums
CM/Rec(2023)3 dalībvalstīm
par bibliotēku likumdošanu
un politiku Eiropā**

APSTIPRINĀTS: 2023.GADA 5.APRĪLĪ

Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2023)3 dalībvalstīm par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā

levads

2000. gadā Eiropas Padomes Kultūras, mantojuma un ainavu vadības komiteja (*CDCPP*) sadarbībā ar Eiropas Bibliotēku, informācijas un dokumentācijas asociāciju biroju (*EBLIDA*), izstrādāja “Eiropas Padomes/*EBLIDA* Pamatnostādnes par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā”, kas ir nozīmīgi ietekmējušas politikas veidošanu un iedvesmojušas ar bibliotēkām saistīto tiesisko regulējumu visās Eiropas Padomes dalībvalstīs.

2020. gadā *EBLIDA* Eiropas bibliotēku likumdošanas un politikas darba grupa (*LIBLEG*) uzsāka Pamatnostādņu pārskatīšanu. Tika izstrādāts teksta projekts un nosūtīts Eiropas Padomei, kas ierosināja paaugstināt Pamatnostādņu statusu līdz Ministru komitejas leteikuma statusam. Apvienotā Eiropas Padomes un *EBLIDA* grupa strādāja pie leteikuma pabeigšanas un iesniedza to *CDCPP* (2022. gada novembrī). Apmēram 15 dalībvalstis papildināja teksta projektu ar saviem komentāriem. 2023. gada 5. aprīlī Eiropas padomes Ministru komiteja apstiprināja “CM/Rec(2023)3 leteikumu par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā”.

Definējot bibliotēkas kā “publiski pieejamas kultūras, izglītības un sociāla rakstura institūcijas, kas kalpo vietējām, akadēmiskajām, speciālajām kopienām un/vai sabiedrībai kopumā”, leteikums ievieš jaunus jēdzienus un pārformulē tradicionālos jēdzienus šādos četros virzienos:

- Pilna apakšsadaļa ir veltīta “demokrātiskajai līdzdalībai”, kas tiek pievienota sadaļai “Vārda brīvība un brīva piekļuve informācijai” (pirmā sadaļa);
- Bibliotēku darbs ir iekļauts Eiropas darba kārtībā 2030. gadam par ilgtspējīgu attīstību un ar to saistītajiem mērķiem, ne tikai izglītībā un kultūrā, šādi akcentējot arī bibliotēku sociālo dimensiju un to apņemšanos veidot ilgtspējīgu, demokrātisku un vienlīdzīgu sabiedrību;
- Pievienotas divas jaunas sadaļas: “Globālie un lokālie draudi un bibliotēku darbība” un “Digitālā transformācija un uz mākslīgo intelektu balstītu bibliotēku tīklu paplašināšana”;
- leteicams stiprināt e-patapināšanu bibliotēkās, atvieglojot digitālo grāmatu licenču iegādi ar saprātīgiem nosacījumiem, tiklīdz tās tiek publicētas.

EBLIDA sekretariāts
2023. gada aprīlis

Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums CM/Rec(2023)3 dalībvalstīm par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā

(Pieņemts Ministru komitejā 2023. gada 5. aprīlī

Ministru vietnieku 1462. sanāksmē)

Ministru komiteja saskaņā ar Eiropas Padomes Statūtu 15.b panta noteikumiem

(ELS Nr. 1),

Uzskatot, ka viens no Eiropas Padomes mērķiem ir panākt lielāku vienotību starp tās dalībvalstīm, lai aizsargātu un veicinātu ideālus un principus, kas balstās uz cieņu pret cilvēktiesībām, demokrātiju un tiesiskumu, kas ir to kopīgais mantojums;

Uzsverot, ka bibliotēkām ir izšķiroša nozīme kā kopienas centriem, kas tiecas uz demokrātiju, saliedētu, iekļaujošu un taisnīgu sabiedrību un tās ir būtiska un neaizstājama sociālās, kultūras un mantojuma informācijas infrastruktūras sastāvdaļa ilgtspējīgā sabiedrībā, kurā garantēta vārda brīvība, publiska piekļuve informācijai un demokrātiska līdzdalība;

Ņemot vērā, ka 2000. gadā Eiropas Padomes Kultūras, mantojuma un ainavu vadības komiteja (*CDCPP*) sadarbībā ar Eiropas Bibliotēku, informācijas un dokumentācijas asociāciju biroju (*EBLIDA*), izstrādāja "Eiropas Padomes/*EBLIDA* Pamatnostādnes par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā", kas ir nozīmīgi ietekmējušas politikas veidošanu un iedvesmojušas ar bibliotēkām saistīto tiesisko regulējumu visās Eiropas Padomes dalībvalstīs;

Atzīmējot, ka šīs pamatnostādnes kalpo kā atsauce atsevišķām bibliotēkām, kurās bieži jāsaskaras ar sarežģītām vietējām situācijām, kā arī reģionālā un vietējā līmeņa vadītājiem, kuri vēlas veikt vietējo bibliotēku sistēmu pārstrukturizāciju;

Uzsverot, ka, lai gan sākotnējās pamatnostādnes joprojām ir aktuālas, pārmaiņas kultūrā un sabiedrībā, kā arī tehnoloģiju attīstība izaicina bibliotēkas jaunus veidos;

Uzsverot, ka pēdējo divu desmitgažu laikā bibliotēkas ir attīstījušās kā cilvēku mijiedarbību bagātinošas zināšanu radīšanas un pilsoniskās iesaistīšanās telpas, un vairākās Eiropas Padomes dalībvalstīs bibliotēku likumdošanā jau ir atspoguļotas šīs jaunās koncepcijas un lomas, kuras iedvesmojuši daudzi Eiropas Padomes un Eiropas Savienības dokumenti un ieteikumi;

Pārliecībā, ka "Eiropas padomes/*EBLIDA* Pamatnostādņu par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā" pārskatīšana un pārveidošana par Ministru komitejas ieteikumu var stiprināt Eiropas mēroga centienus izveidot informētu, iekļaujošu un demokrātisku sabiedrību;

Atzīmējot, ka līdz ar to *CDCPP* lēmums atkārtoti izvērtēt bibliotēku jomu, lai izstrādātu jaunu principu kopumu, kas attiecas uz nacionālo likumdošanu un politiku Eiropas Padomes dalībvalstīs, atbilst demokrātiskām vērtībām un dalībvalstu konstitucionālajiem principiem un var iedvesmot radīt jaunu un/vai pārskatīt bibliotēku tiesisko regulējumu un politiku;

Atkārtoti apstiprinot, ka bibliotēkām ir jāsniedz ieguldījums kopīgo mērķu sasniegšanā, kas noteikti Apvienoto Nāciju Ilgtspējīgas attīstības programmā 2030. gadam, piemēram, sociālā iekļaušana, kvalitatīva izglītība, miers, taisnīgums un spēcīgas institūcijas;

Atzīmējot, ka informācijas tehnoloģiju attīstība visiem ir radījusi jaunus aspektus bibliotēku un informācijas sektorā, piemēram, piekļuve, privātums, datu aizsardzība, lielle dati, savienojamība un iekļaušana, kibernetika, mākslīgais intelekts, 5G, blokķēde, procesu automatizācija, autonomas ierīces un virtuālā (papildināta vai paplašināta) realitāte;

Atgādinot attiecīgās Eiropas Padomes konvencijas, ieteikumus un pamatnostādnes, proti:

- Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (ELS Nr. 5), 10. pants;
- Eiropas Kultūras konvencija (ELS Nr. 18);
- Konvencija Eiropas arhitektūras mantojuma aizsardzībai (ELS Nr. 121);
- Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai (pārstrādāta, ELS Nr. 143);
- Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību (ELS Nr. 157);
- Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai (EPLS Nr. 199);
- Eiropas Padomes Konvencija par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām, (EPLS Nr. 221);
- Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec (2016)2 dalībvalstīm par Pilsoņu internetu;
- Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2017)1 dalībvalstīm par Eiropas kultūras mantojuma stratēģiju 21. gadsimtam;
- Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2017)8 dalībvalstīm par lielajiem datiem kultūrai, rakstpratībai un demokrātijai;
- Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2018)3 dalībvalstīm par kultūras mantojumu, kas saskaras ar klimata pārmaiņām: noturības palielināšana un adaptācijas veicināšana; par kultūras mantojumu klimata pārmaiņu priekšā: noturības palielināšana un pielāgošanās veicināšana;
- Eiropas Padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2018)10 dalībvalstīm par kultūras ieguldījumu interneta kā emancipējoša spēka stiprināšanā;
- Eiropas padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2020)1 dalībvalstīm par algoritmisko sistēmu ietekmi uz cilvēktiesībām;
- Eiropas padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2020)7 dalībvalstīm par nepārtrauktu risku novēršanas veicināšanu kultūras mantojuma ikdienas pārvaldībā: sadarbība ar valstīm, speciālistiem un iedzīvotājiem;
- Eiropas padomes Ministru komitejas leteikums CM/Rec(2022)15 dalībvalstīm par kultūras, kultūras mantojuma un ainavas lomu globālu problēmu risināšanā;
- Eiropas Padomes izdotās pamatnostādnes par mākslīgo intelektu un datu aizsardzību (T-PD(2019)01);

Atgādinot citus būtiskus starptautiskus tiesību instrumentus:

- ANO Ģenerālās asamblejas 2015. gadā pieņemtā rezolūcija A/RES/70/1 "Pārveidosim mūsu pasauli: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam";
- Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (1966), 19. pants;
- Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencija (1989);
- *UNESCO* Konvencija par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā un tās protokoli (1954 un 1999);
- *UNESCO* Konvencija par kultūras priekšmetu nelikumīgas ieviešanas, izvešanas un īpašumtiesību maiņas aizliegšanu un novēršanu (1970);
- *UNIDROIT* Konvencija par zagtiem vai nelikumīgi izvestiem kultūras priekšmetiem (1995);
- Eiropas Savienības Pamattiesību harta (2000) 11. pants;
- Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (1948) 19. pants;

- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/60/ES (2014. gada 15. maijs) par no dalībvalsts teritorijas nelikumīgi izvestu kultūras priekšmetu atgriešanu un ar ko groza Regulu (ES) Nr. 1024/2012 (pārstrādāta redakcija);
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2019/880 (2019. gada 17. aprīlis) par kultūras priekšmetu ieviešanu un importu;
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti;
- Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes regulai, kas nosaka saskaņotas normas mākslīgā intelekta jomā (Mākslīgā intelekta akts) un groza dažus Eiropas Savienības 2021. gadā ierosinātos leģislatīvos aktus;
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/29/EK (2001. gada 22. maijs) par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā;
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/115/EK (2006. gada 12. decembris) par nomas tiesībām un patapinājuma tiesībām, un dažām blakustiesībām intelektuālā īpašuma jomā;
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/790 (2019. gada 17. aprīlis) par autortiesībām un blakustiesībām digitālajā vienotajā tirgū un ar ko groza Direktīvas 96/9/EK un 2001/29/EK;
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/1024 (2019. gada 20. jūnijs) par atvērtajiem datiem un publiskā sektora informācijas atkalizmantošanu (pārstrādāta redakcija);
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2012/28/ES (2012. gada 25. oktobris) par dažiem atļautiem nenosakāmu autortiesību subjektu darbu izmantošanas veidiem;
- Komisijas leteikums (ES) 2021/1970 (2021. gada 10. novembris) par vienotu Eiropas kultūras mantojuma datu telpu;
- *UNESCO* leteikums par atvērto zinātnei (2021);
- Fribūras Kultūras tiesību deklarācija (2007).

levērojot šādus profesionālos dokumentus:

- Starptautiskās bibliotēku asociāciju un institūciju federācijas (*IFLA*)/*UNESCO* Publisko bibliotēku Manifests (1994) un tā atjauninātā versija (2022);
- Budapeštas Atvērtās piekļuves iniciatīva (2002);
- *IFLA/UNESCO* Multikultūru bibliotēku manifests (2009);
- *IFLA/UNESCO* Manifests digitālajām bibliotēkām (2011);
- *IFLA* Interneta manifests (2014);
- *EBLIDA/IFLA/LIBER* paziņojums "Esi atvērts atvērtajai zinātnei: iesaistītajiem jāraugās nākotnē, nevis jāpieķeras pagātnei" (2016);
- *IFLA* Paziņojums par bibliotēkām un mākslīgo intelektu (2020);
- *EBLIDA* ziņojums "Domā neiedomājamo – ilgtspējīgas attīstības mērķiem atbilstoša un no Eiropas strukturālajiem un investīciju fondiem (2021–2027) finansēta Eiropas bibliotēku programma pēc Covid-19 krīzes (2020);
- *IFLA/UNESCO* Skolu bibliotēku manifests (2021)

iesaka dalībvalstu valdībām:

1. saskaņot noteikumus, kas attiecas uz bibliotēku tiesību aktiem, ar noteikumiem, kas tiek piemēroti saistītās nozarēs un to politikās;
2. paplašināt bibliotēku tradicionālo noteikumu tvērumu, iekļaujot visus bibliotēku likumdošanai un politikai svarīgos jautājumus;

3. panākt līdzsvaru starp privātpersonu un juridisko personu interesēm – gan valsts (sabiedriskajā), gan privātajā sektorā;

4. nodrošināt bibliotēku tiesību aktu atbilstību dalībvalstu atšķirīgajiem apstākļiem un interesēm, un lai tie būtu efektīvi:

a. pieņemt atbilstošus likumdošanas vai citus politikas pasākumus, kas atbilst šajā ieteikumā un pievienotajās pamatnostādnēs izklāstītajiem principiem, kā arī saskaņot esošos tiesību aktus ar šiem principiem;

b. iztulkot šo ieteikumu un ar to saistītās "Eiropas Padomes/EBLIDA Pamatnostādnes par bibliotēku likumdošanu un politiku Eiropā" (sk. Pielikumu) attiecīgi savu valstu oficiālajās valodās un pēc iespējas plaši izplatīt atbilstošajām struktūrām un personām.

Ieteikuma CM/Rec(2023)3 pielikums

EIROPAS PADOMES/EBLIDA PAMATNOSTĀDNES PAR BIBLIOTĒKU LIKUMDOŠANU UN POLITIKU EIROPĀ

Dalībvalstīm jānodrošina, lai bibliotēkas varētu veikt Ieteikumā CM/Rec(2023)3 un tam sekojošās pamatnostādnēs norādītās funkcijas.

I. Vārda brīvība, brīva piekļuve informācijai un demokrātiskā līdzdalība

1. Atvērta piekļuve informācijai un demokrātiskas sabiedrības attīstība

i. Bibliotēkas ir radītas to lietotāju kopienu labā, lai nodrošinātu cilvēkiem atvērta piekļuvi informācijai un idejām. Kā neatkarīga tikšanās vieta un arēna publiskām diskusijām un debatēm, tās veicina demokrātiskas sabiedrības attīstību un vārda un izpausmes brīvību.

ii. Piekļuve bibliotēkām būtu jānodrošina bez maksas visiem pilsoņiem neatkarīgi no rases, tautības, reliģijas, kultūras, politiskiem uzskatiem, vecuma, fiziskiem vai mācīšanās traucējumiem, dzimuma vai seksuālās orientācijas.

iii. Bibliotēku krājumam, neatkarīgi no tā veida vai formāta, individuālam vai tīklojumā būtu jāietver visaptverošs pamatinformācijas materiālu, rīku un pakalpojumu kodols, kas finansēts no valsts līdzekļiem un bez maksas publiski pieejams visai lietotāju kopienai neatkarīgi no viņu maksātspējas. Piekļuve informācijas materiāliem un bibliotēkas pamatpakalpojumiem ir pamattiesības, ja vien spēkā esošās tiesību normas tās mērķtiecīgi neierobežo saskaņā ar pamatkonvencijām, deklarācijām un hartām, kas aizsargā cilvēktiesības un pamatbrīvības.

iv. Bibliotēkām būtu jānodrošina vislabākais intelektuālās un fiziskās pieejamības līmenis to materiāliem un resursiem, apkarojot maldinošu informāciju un dezinformāciju un nodrošinot personu ar invaliditāti vajadzības.

v. Bibliotēkām būtu jānodrošina piekļuve materiāliem, kas neietilpst to krājumos, izmantojot nacionālā un starptautiskā starpbibliotēku abonementa un dokumentu piegādes pakalpojumus.

vi. Bibliotēkas ir veidotas kā iekļaujošas institūcijas; tāpēc tām vajadzētu būt "drošām vietām" visa veida minoritātēm, kurām vajadzības gadījumā jāizstrādā īpašas programmas, lai cīnītos pret jebkuru praksi, kuras mērķis ir diskriminēt dzimuma, dzimumidentitātes vai dzimuma izpausmes dēļ.

2. Krājuma attīstības principi

i. Bibliotēku krājumi būtu jāveido, pamatojoties uz bibliotekāru neatkarīgu profesionālo spriedumu, bez politiskas, reliģiskas, sektantiskas, komerciālas vai citas ietekmes. Vajadzības gadījumā to veic, apspriežoties ar lietotāju pārstāvības struktūrām, kopienu grupām vai citām izglītības, kultūras un informācijas institūcijām.

ii. Bibliotēkām būtu jāiegādājas materiāli un jānodrošina piekļuve resursiem, pamatojoties uz kvalitāti un atbilstību lietotāju kopienas vajadzībām, ņemot vērā apkalpojamās kopienas daudzveidību attiecībā uz sniegto saturu, valodu un formātu.

iii. Krājuma attīstības politiku, tostarp attiecībā uz digitālajām kolekcijām, vajadzētu pastāvīgi pārskatīt un atjaunināt, lai atspoguļotu mainīgās vajadzības un iespējas, kā arī noteikt kritērijus sliktā stāvoklī esošu vai

novecojušu dokumentu izslēgšanai. Krājuma attīstībai vajadzētu būt caurspīdīgam procesam un politikai, uz kuru tā balstīta, jābūt publiskotai.

iv. Mazākumtautību grupām materiāli būtu jānodrošina viņu dzimtajā valodā, saistībā ar viņu kultūru. Turklāt saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu bibliotēku krājumos būtu jāatspoguļo mazākumtautību kultūra, vajadzības gadījumā informējot par to plašāku sabiedrību.

v. Bibliotēkām vajadzētu iekļauties vietējās, reģionālās vai nacionālās sistēmās, kuru dalībnieki sadarbojas krājumu komplektēšanas un aprites jautājumos un veido ciešas darba attiecības ar citām kultūras, izglītības un informācijas institūcijām.

3. Digitālā satura piekļuves principi

i. Bibliotēkām vajadzētu:

- censties iegūt elektronisku piekļuvi informācijas resursiem lietotāju vārdā saskaņā ar bibliotēku principiem, kas uzsvērti 1. sadaļā;
- nodrošināt publiskās piekļuves punktus, sniedzot atbilstošu atbalstu un norādījumus, kas ļautu patstāvīgi izmantot digitālo saturu un informāciju;
- apzināti nepieļaut piekļuvi interneta materiāliem, kas ir nelikumīgi attiecīgajā teritorijā, un cik iespējams, izcelt maldinošas informācijas un dezinformācijas elementus, vienlaikus ņemot vērā, ka lietotāji paši izvēlas, kādai informācijai piekļūst;
- formulēt interneta lietošanas politiku, kurā būtu skaidri izklāstīti mērķi un metodes, kas tiek izmantotas, lai nodrošinātu publisku piekļuvi digitālajam saturam un informācijai, kā arī nodrošināt pilnīgu caurspīdīgumu attiecībā uz informācijas izcelsmi un veidiem, kā tā tiek radīta, popularizēta, izplatīta un mērķorientēta;
- ievērot lietotāju tiesības, tostarp tiesības uz konfidencialitāti un privātumu, saskaņā ar tiesību aktiem par personas datu aizsardzību;
- pastāvīgi pārskatīt politiku attiecībā uz publiskās piekļuves punktiem un tās piemērošanu praksē, konsultējoties ar lietotāju pārstāvības un pilsoniskās sabiedrības organizācijām;
- glabāt, aizsargāt, uzlabot un pilnveidot vēsturiskās kolekcijas atbilstīgi to uzdevumiem un aktīvi popularizēt tās plašākai sabiedrībai.

4. Demokrātiskās līdzdalības veicināšana

i. Bibliotēkām vajadzētu:

- būt kā nepieciešamam spēkam demokrātijas uzturēšanā un attīstībā, iesaistot kopienas un piedāvājot diskusiju platformas;
- veicināt informācijas avotu un viedokļu daudzveidību, lai dotu iespēju pilsoņiem pieņemt apzinātus lēmumus, kuru pamatā ir kritiskā domāšana;
- aktīvi piedalīties sabiedrisko debašu organizēšanā plašas sabiedrības interesēs;
- veicināt uzticamību, sniedzot piekļuvi uzticamai informācijai, piemēram, izmantojot vietņu reitingu un to novērtējumu, tādējādi uzlabojot informācijas izsekojamību un ietekmīgu informācijas sniedzēju autentificēšanu;
- izstrādāt iekļaujošus risinājumus, kas ietver informētības palielināšanu, medijpratību, plašu ieinteresēto personu iesaistīšanos, sadarbību ar valsts pārvaldes institūcijām.

II. Bibliotēkas Apvienoto Nāciju Organizācijas Ilgtspējīgas attīstības programmas 2030. gadam ietvaros

5. Bibliotēku pārvaldība

i. Dalībvalstu nacionālajām, reģionālajām un vietējām institūcijām vajadzētu paredzēt nepieciešamos organizatoriskos, ekonomiskos un uzraudzības mehānismus, lai nodrošinātu bibliotēku darbību un pakalpojumus. Bibliotēkas būtu jāiekļauj valsts kultūras un izglītības politikā, tiecoties sasniegt Apvienoto Nāciju Organizācijas ilgtspējīgas attīstības mērķus un noteiktos sasniežamos rādītājus līdzvērtīgās programmās Eiropas kontekstā. Dalībvalstu nacionālajām, reģionālajām un vietējām institūcijām vajadzētu:

- nodrošināt nepieciešamo juridisko statusu un profesionālas platformas visu veidu bibliotēkām uz ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanu orientētas nacionālās politikas ietvaros;
- nodrošināt īpašas organizatoriskās struktūras visiem bibliotēku sektora līmeņiem – publiskajām, akadēmiskajām, nacionālajām, skolu vai speciālajām bibliotēkām – precizējot to atšķirīgās lomas, funkcijas un atbildības, un profesionālu bibliotekāru klātbūtni pārvaldībā visos attiecīgajos organizatoriskajos līmeņos;
- mudināt bibliotēkas ievērot starptautiskos standartus un vadlīnijas;
- nodrošināt caurspīdīgu administratīvo sistēmu, lai precizētu attiecības starp bibliotēkām un citām valsts un nevalstiskām organizācijām bibliotēkas lasītājiem interesējošu materiālu, jo īpaši (e-)grāmatu un citu kultūras, izglītības vai izklaides resursu nodrošināšanā;
- attīstīt nepieciešamo infrastruktūru, lai veicinātu bibliotēku sadarbību, atzīstot to īpašo misiju un uzdevumus plašākā ilgtspējīgas attīstības mērķu kontekstā;
- uzskatīt, ka bibliotēkas kultūras resursu un pakalpojumu nodrošināšana samazina informatīvo plaisu un bieži vien ir izšķiroši svarīgi personām, kas nabadzības, izolācijas vai sociālās atstumtības rezultātā atrodas nelabvēlīgā situācijā.

6. Bibliotēku pakalpojumi un snieguma rādītāji

- i. Lai atvieglotu nacionālo un starptautisko informācijas apmaiņu, pēc iespējas vajadzētu piemērot tehniskos standartus un standartus, kas attiecas uz telekomunikācijām, digitālajiem tīkliem un ar tiem saistīto aprīkojumu.
- ii. Bibliotēkas pakalpojumu kvalitātes veiktspējas mērīšanai būtu jāpiedāvā vadlīnijas attiecībā uz dažāda veida bibliotēkām un to misiju atbilstoši ilgtspējīgas attīstības mērķiem.
- iii. Bibliotēkas pakalpojumi noteiktām lietotāju grupām normatīvos būtu jānosaka par prioritāti un jānodrošina gan vispārējā bibliotēku regulējumā noteiktos, gan arī specializētus un centralizētus pakalpojumus.
- iv. Lai noskaidrotu, kā bibliotēkas pilda savu izglītojošo un kultūras misiju, kā arī atbilstību ilgtspējīgas attīstības mērķiem, vajadzētu regulāri veikt pētījumus un izvērtējumus.
- v. Nacionāla līmeņa bibliotēku pārvaldības institūcijām vajadzētu apsvērt bibliotēku pakalpojumu attīstību nacionālo un starptautisko informācijas politikas nostādņu kontekstā.

7. Bibliotēku finansējums

- i. Vajadzētu panākt līdzsvaru starp paredzamo pakalpojumu līmeni un atbilstoša finansējuma nodrošināšanu neatkarīgi no bibliotēku veida un to pārvaldības institūciju līmeņa.
- ii. Par bibliotēku finansēšanu galvenokārt būtu jāatbild valsts pārvaldes institūcijām. Bibliotēku pakalpojumi, kas daļēji finansēti no citiem avotiem, nedrīkstētu ietekmēt bibliotekāru profesionālo godprātību vai bibliotēkas materiālu atlasī, kā arī apdraudēt brīvas piekļuves pamatprincipus un noteiktus bezmaksas pamatpakalpojumus.
- iii. Lai nodrošinātu vislabāko iespējamo pievienoto vērtību publiskajiem līdzekļiem, kas tiek tērēti bibliotēkas pakalpojumiem, bibliotēku pārvaldības institūcijām un bibliotēkām vēlams veidot organizatoriskās struktūras un uzraudzības un kontroles mehānismus, izstrādājot instrumentus atbilstoši snieguma novērtēšanai un kvalitātes kontrolei dažāda veida bibliotēkās un paredzot instrumentus bibliotēku sociālās atbildības (pārskatatbildības) novērtēšanai.
- iv. Valsts pārvaldes institūcijām vajadzētu būt atbildīgām par to, lai bibliotēku finansēšana atspoguļotu jauno tehnoloģiju ietekmi.
- v. Bibliotēkas ir kopienas veidotājas un informālās izglītības nodrošinātājas; tāpēc būtu jāievieš mehānismi, kas nodrošinātu koordināciju ar valsts un vietējā līmeņa attīstības plāniem un stratēģijām, katram ar to attiecīgajiem pienākumiem un funkcijām.

8. Izglītība un mācības

- i. Bibliotekārās izglītības aspekts būtu jāatspoguļo bibliotēku nozares nacionāla līmeņa likumdošanā un nozares politikā un bibliotēku politikā kā obligāts priekšnoteikums, lai bibliotēku pakalpojumos nodrošinātu profesionālu bibliotekāro un citu personālu.
- ii. Būtu jāparedz pietiekami resursi atbilstošām personāla un lietotāju mācībām, lai nodrošinātu prasmes atbilstoši jauno rīku un pakalpojumu izmantošanai bibliotēkās.
- iii. Bibliotēku vadībai būtu jāiedrošina bibliotēku personāla pieredzes apmaiņa, izmantojot Eiropas personāla pieredzes apmaiņas programmu attīstību.

III. Globālie un lokālie draudi un bibliotēku darbība

9. Bibliotēkas kā būtiski pakalpojumi katastrofu laikā

i. Tāpat kā visas kultūras un izglītības iestādes, arī bibliotēkas ir ievainojamas organizācijas, un tām var būt sarežģīti reaģēt uz globāliem un vietējiem draudiem. *Covid-19* krīze, kā arī citas iespējamās nākotnes krīzes liek bibliotēkām pilnveidot savu izturētspēju. Ir nepieciešami katastrofu pārvaldības plāni, lai bibliotēkas varētu turpināt darbību nedrošos (nestabilos) laikos vai nelabvēlīgos apstākļos. Tādēļ dalībvalstu nacionālajām, reģionālajām un vietējām pārvaldes institūcijām sadarbībā ar bibliotēku vadītājiem vajadzētu:

- apzināties bibliotēku pakalpojumu nozīmīgumu savu apkalpojamo kopienu noturības nodrošināšanā;
- izstrādāt atbilstošus pārvaldības plānus, kas ietver gan cilvēku radītās ietekmes, gan dabas katastrofu risku analīzi, tostarp izveidot pastāvīgus pasākumus, kas paredzēti, lai novērstu, samazinātu un nepieļautu riskus, īpašu uzsvārumu liekot uz personāla apmācību;
- sagatavot precīzus katastrofu pārvaldības plānus, lai varētu turpināt bibliotēkas darbību nelabvēlīgos apstākļos;
- novērtēt bibliotēku pakalpojumu nozīmi kopienām, kuras skar vietēja un/vai globāla mēroga draudi, lai uz tiem varētu ātri un efektīvi reaģēt un, iespējams, tos novērst;
- analizēt dokumentu apriti un izveidot alternatīvus veidus, kā bibliotēkas varētu mijiedarboties ar kopienām, kuras tās apkalpo;
- sniegt pareizu un precīzu informāciju par globālajiem/lokālajiem draudiem un izplatīt šo informāciju iedzīvotājiem;
- veicināt bibliotēkas kā "drošas vietas" koncepciju, kur nodrošināta piekļuve uzticamai informācijai un atbilstošiem saziņas kanāliem;
- plānot alternatīvus uz tehnoloģijām orientētus bibliotēkas pakalpojumu sniegšanas veidus, attālinātu piegādi un jaunus izplatīšanas modeļus;
- periodiski pārskatīt budžetu un atrast alternatīvus ienākumu avotus, lai uzlabotu bibliotēku gatavību stāties pretī krīzes situācijām un mazināt riskus;
- izveidot sadarbību ar tīkliem, kas parasti darbojas katastrofu un krīzes situācijās, ar institūcijām, kas atbild par glābšanu un civilo aizsardzību, kā arī ar kultūras mantojuma un kultūras institūcijām un starptautiskām organizācijām (piemēram, Starptautiskā Zilā vairoga organizācija), lai nelabvēlīgos apstākļos bibliotēkas resursus un darbību varētu ātri pielāgot.

IV. Digitālā transformācija un ilgtspējīgas, uzticamas un iekļaujošas bibliotēku ekosistēmas veicināšana

10. Bibliotēkas kā aktīvs starpnieks grāmatu un informācijas ķēdēs

i. Esot digitālās transformācijas priekšplānā, bibliotēkām ir izšķiroša loma gan digitālo, gan iespiesto grāmatu un informācijas ķēdēs. Transversālu tehnoloģiju ieviešana un transformācijas iespēju īstenošana, izmantojot mākslīgo intelektu (*AI*) un algoritmiskās sistēmas, rada potenciālu šīs lomas uzlabošanai. Sadarbībā ar bibliotēku vadītājiem, dalībvalstu nacionālā, reģionālā un vietējā līmeņa institūcijām vajadzētu:

- sagatavot plānus, kas ļauj bibliotēkām paplašināt savu praksi no analogās (fiziskās) uz digitālo, kā arī kombinēt abus formātus bibliotēkas tradicionālo mērķu sasniegšanai;

- sadarbībā ar izglītības iestādēm īstenot tālmācības mērķus, tostarp mācīšanās virtuālās dimensijas izmantošanu un digitālā tīklāja nodrošināšanu jauniešiem;
- saskaņā ar privātuma aizsardzības noteikumiem un ieteikumiem, kas reglamentē algoritmisko sistēmu izmantošanu, kontrolēt datus un metadatus, kas ietekmē bibliotēku darbību, un atkārtoti izmantot šos datus politikas veidošanas un lēmumu pieņemšanas procesos, jo īpaši, ja tie attiecas uz cilvēku un resursu kustību un bibliotēku rezultatīvajiem rādītājiem un ieguvumiem;
- nodrošināt mākslīgā intelekta produktu regulējumu, lai aizsargātu privātuma un vienlīdzības principus, tostarp bibliotēkas lietotāju izglītošanā;
- veicināt bibliotēku kā forumu lomu, kur apmainīties ar paraugpraksi par ētisku mākslīgā intelekta tehnoloģiju izmantošanu bibliotēkās;
- nodrošināt, lai bibliotēkās izmantotās algoritmiskās sistēmas nerada sociālo nevienlīdzību vai diskrimināciju un lai tās atbilstu normatīviem, kuru mērķis ir nodrošināt pamattiesību ievērošanu;
- popularizēt bibliotēku produktus un pakalpojumus, kuru mērķis ir likvidēt ekonomiska, tiesiska vai tehnoloģiska rakstura šķēršļus un nevienlīdzību;
- ievērojot autortiesību noteikumus, rosināt resursu atkārtotu izmantošanu sabiedrībā un radīt iespējas satura integrācijai un zināšanu ieguvei, veicinot ilgspēju un daudzveidību gan vidējā termiņā, gan ilgtermiņā.

11. Informācija un digitālā pratība

i. Kā kopienas centriem, kas paredzēti, lai veicinātu savu kopienu sociālo attīstību, bibliotēkām vajadzētu organizēt un nodrošināt medijpratības un informācijpratības programmas un kursus. Tāpēc tām vajadzētu:

- pilnībā integrētā bibliotēku sistēmā ņemt vērā visu dokumentu aprites ciklu un nodrošināt optimālu dokumentu satura apriti nacionālā un starptautiskā infrastruktūrā, kur ar savām atšķirīgajām funkcijām piedalās visas bibliotēkas un veicina sadarbību, ieviešot standartus;
- veicināt un atbalstīt efektīvu un pielāgotu medijpratības, informācijpratības un digitālās pratības programmu īstenošanu, lai indivīdi un grupas būtu informētas par savām tiesībām un zinātu, kā tās īstenot praksē;
- iedrošināt indivīdus aizsargāt informāciju, kurai tie piekļūst, pret jebkādiem mēģinājumiem manipulēt vai izmantot cilvēku domāšanas veidus un darbības, izmantojot maldinošu informāciju un dezinformāciju;
- stiprināt informācijpratības un digitālās pratības pasākumus konkrētām mērķgrupām ciešā sasaistē ar vispārējās politikas pamatnostādņiem, kuru mērķis ir pārvarēt nacionāla un vietēja līmeņa digitālās plaisas;
- vispārējās izglītības un profesionālās izglītības mācību programmu ietvaros atbilstoši iekļautības principiem mācīt visiem iedzīvotāju segmentiem, jo īpaši jauniešiem, medijpratību un tehnoloģiju lietotprasmi atbilstošā līmenī; tas būtu jāiekļauj visu izglītības līmeņu pamatnostādņēs un mācību programmās;
- īstenot praksi, kuras mērķis ir stiprināt informacionālo pašnoteikšanos indivīdu vidū, lai nodrošinātu informētību par jebkādiem ierobežojumiem attiecībā uz viņu individuālajiem centieniem brīvi piekļūt informācijai un izmantot individuālās tiesības;
- veikt pētījumus, lai novērtētu demokrātiskās līdzdalības un individuālo tiesību izmantošanas līmeni.

V. Autortiesības un bibliotēku glabātā kultūras mantojuma aizsardzība

12. Autortiesības un bibliotēkas

i. Bibliotēkas īsteno autortiesību likumus. Tie saprātīgi aizsargā autoru intelektuālo īpašumu, neapdraudot bibliotēkas lietotāju piekļuvi informācijai. Jebkurā likumā, kas attiecas uz autortiesībām un blakustiesībām, bibliotēkas vajadzētu atzīt par organizācijām ar sabiedrisku funkciju – apmaksātu no publiskiem līdzekļiem – un visādā veidā atvieglot tajās esošās informācijas pieejamību un izmantošanu. Kopumā gan autortiesību izņēmumu režīmā bibliotēkām, gan valdības politikā attiecībā uz ar autortiesībām aizsargātu dokumentu apriti bibliotēkās būtu jāņem vērā Eiropas Savienības direktīvas, kas reglamentē autortiesības gan attiecībā uz fiziskiem, gan digitāliem dokumentiem.

ii. Pilnībā apzinoties savu līdzdalību vērtības radīšanā sabiedrībai, kurai tās kalpo, un vienlaikus arī kultūras ekonomikai, bibliotēkām būtu jāļauj pildīt savu sabiedrisko funkciju neatkarīgi no tā, kāda veida materiālus tās apstrādā – iespiestus, audiovizuālus vai digitālus.

iii. Politiskajām struktūrām būtu jānodrošina juridiskie un finansiālie nosacījumi, kas garantē piekļuvi bibliotēku krājumam un vienlīdzīgu piekļuvi kultūrai, informācijai, izglītībai, pētniecībai, zināšanām un brīvā laika pavadīšanas iespējām visiem iedzīvotājiem.

iv. E-grāmatu izsniegšana ir tikpat svarīga kā iespiesto grāmatu izsniegšana, lai nodrošinātu viedokļu daudzveidību, literāro jaunradi un vienlīdzīgu piekļuvi kultūras saturam. Tāpat kā iespiesto grāmatu gadījumā valsts pārvaldes institūcijām būtu jāveicina visu grāmatu tirgū iesaistīto pušu ilgtspējīga apņemšanās veicināt e-patapināšanu bibliotēkās, jo īpaši atvieglojot bibliotēkām digitālo grāmatu licenču iegādi ar saprātīgiem nosacījumiem, tiklīdz tās tiek publicētas, vienlaikus nodrošinot taisnīgu atlīdzību autoriem un izdevējiem.

v. Tāpēc dalībvalstu nacionālajām, reģionālajām un vietējām institūcijām jācenšas panākt pilnīgu saskaņotību starp bibliotēku pilnvērtīgu informācijas un resursu pieejamības misijas īstenošanu un autortiesību aizsardzību.

13. Valdības pienākumi attiecībā uz bibliotēkām

i. Bibliotēkām vajadzētu piešķirt īpašu statusu valdības pasākumos, kas paredzēti, lai veicinātu kultūras satura attīstību un indivīdu piekļuvi tam. Cieši konsultējoties ar profesionālajām organizācijām un atbilstošajām struktūrām, dalībvalstu nacionālajām, reģionālajām un vietējām institūcijām vajadzētu:

- uzlikt bibliotēkām īpašu pienākumu nodrošināt piekļuvi dalībvalstu valdību un vietējās pārvaldes iestāžu sagatavotajai informācijai;

- nodrošināt, lai bibliotēkām kā institūcijām ar nekomerciālu mērķi ir pilnībā atļauts:

- gūt labumu no izņēmuma attiecībā uz ekskluzīvām darba vai datubāzes reproducēšanas vai publiskošanas tiesībām un reproducēšanu un ekstrahēšanu, lai izdarītu tekstizrāci un datizrāci darbos, kuriem var likumīgi piekļūt saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2019/790 (2019. gada 17. aprīlis) par autortiesībām un blakustiesībām digitālajā vienotajā tirgū 4. pantu;

- gūt labumu no izņēmuma attiecībā uz ekskluzīvām darba vai datubāzes reproducēšanas vai publiskošanas tiesībām vienīgi ilustrēšanai mācību nolūkā saskaņā ar Direktīvas (ES) 2019/790 5. pantu;

- izgatavot jebkādu to krājumos pastāvīgi atrodošos darbu kopijas jebkādā formā vai datnesī ar mērķi šādus darbus saglabāt saskaņā ar Direktīvas (ES) 2019/790 6. pantu;

- izgatavot jebkādu komerciālajā aprītē nepieejamu darbu kopijas saskaņā ar Direktīvas (ES) 2019/790 8. pantu;

- publiskot savos krājumos atrodošos nenosakāmu autortiesību subjektu darbus un digitalizācijas nolūkā izgatavot šādu darbu kopijas saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2012/28/ES (2012. gada 25. oktobris) par dažiem atļautiem nenosakāmu autortiesību subjektu darbu izmantošanas veidiem 6. pantu;

- popularizēt kontrolētu digitālo patapināšanu, lai veicinātu iedzīvotāju piekļuvi informācijai, ļaujot digitālajiem apmeklētājiem patapināt līdzīgi kā "izsniedzot iespiestā veidā", vienlaikus neatturot bibliotēkas no dažādu e-patapinājuma modeļu izmantošanas, gan tiesību īpašnieku, gan bibliotēku interesēs;

- atļaut e-grāmatu patapināšanu kā pamatpakalpojumu saskaņā ar modeli "viens eksemplārs, viens lietotājs", vienlaikus neatturot bibliotēkas no dažādu e-patapinājuma modeļu izmantošanas, gan tiesību īpašnieku, gan bibliotēku interesēs;

- darīt pieejamu informāciju un kultūras saturu, izmantojot koplīgumus, licences un citus vienošanās veidus ar izdevējiem un autoriem par saprātīgām cenām, ja tie tiek izmantoti individuālās attīstības mērķiem;

- neatļaut tādu izdevējdarbības politiku, kas paredz ierobežot piekļuvi informācijai bibliotēkās, gan embargo vai nepārprotama veto veidā attiecībā uz krājuma komplektēšanu;

- apņēmties veicināt atvērto zinātni un veselīgāku un efektīvāku pētniecības ekosistēmu, tādējādi ievērojami ietekmējot pētniecības finansējumu un zināšanu pārnesi

14. Obligātais eksemplārs

i. Obligātais eksemplārs ir galvenais instruments nacionālā kultūras mantojuma krājuma veidošanā. Tā mērķiem vajadzētu būt sekojošiem:

- veidot nacionālo krājumu iespiestā un digitālā veidā, lai saglabātu un attīstītu nacionālo kultūru un nodotu to nākamajām paaudzēm;
- nodrošināt piekļuvi glabājamām publikācijām, izmantojot izņēmuma noteikumus, kas izstrādāti saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2019/790 (2019. gada 17. aprīlis) par autortiesībām un blakustiesībām digitālajā vienotajā tirgū 6. pantu;
- izstrādāt noteikumus, kas izdevējiem/ražotājiem liktu deponēt iespiestās un digitālās kopijas deponētārajās institūcijās. Nevajadzētu atturēt no brīvprātīgu eksemplāru nodošanas, ja tas sasniedz tādu pašu mērķi kā obligātais eksemplārs. Būtu jāiekļauj visas publikāciju kategorijas saskaņā ar atbilstošu, tajā skaitā arī selektīvu politiku;
- deponētārajām institūcijām jāspēj nodrošināt efektīvus bibliogrāfiskos pakalpojumus ar pilnu nacionālo bibliogrāfiju un attiecīgo (iesaistīto) iestāžu kontroli; sadarbībā ar ārējām ieinteresētajām personām, tām jāspēj sniegt oficiālu statistiku par valsts izdevējdarbības rezultātiem un atbilstošu piekļuvi deponētajām publikācijām, vēlams, izmantojot digitālos tīklus, lai palielinātu efektivitāti;
- iespiesto un digitālo kopiju obligātie eksemplāri būtu jā saglabā saprātīgā apjomā atbilstoši nacionālajām prasībām. Ņemot vērā krājuma saglabāšanas programmu augstās izmaksas, jāizvairās no pārklāšanās politikā, kas saistīta ar skaņas, audiovizuālo, filmu un elektronisko materiālu obligāto eksemplāru;
- pastiprināti veicināt tīmekļa vietņu arhivēšanu, izmantojot rasmošanas metodes;
- ar kampaņas palīdzību, kuras mērķis ir informēt ražotājus par tīmekļa satura nozīmi bibliotēku glabātā kultūras mantojuma aizsardzībā, stiprināt digitālo publikāciju obligātā eksemplāra ieviešanu;
- par obligātā eksemplāra noteikumu neievērošanu būtu jāpiemēro finansiālas vai cita veida sankcijas;
- turpināt analizēt un veicināt deponētāro institūciju sadarbības modeļus;
- veikt turpmāku pētniecību un izpēti, lai analizētu elektronisko publikāciju obligātā eksemplāra juridiskos, tehniskos un finansiālos aspektus.

15. Dokumentārā mantojuma pārrobežu aprīte

i. Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka:

- dokumentārā mantojuma materiāli neatkarīgi no tā, vai tie ir vai nav bibliotēku pārziņā, ir iekļauti kultūras vērtību definīcijā un/vai sarakstā, kas aizsargātas saskaņā ar spēkā esošajiem starptautiskajiem izvešanas kontroles noteikumiem, kas minēti šajā ieteikumā un pamatnostādņēs; saistībā ar kultūras mantojuma materiāliem bibliotēkās, nedrīkstētu atļaut to neatgriezenisku izvešanu un būtu jāatļauj tikai pagaidu izvešana;
- *UNESCO* Konvencijai par kultūras priekšmetu nelikumīgas ieviešanas, izvešanas un īpašumtiesību maiņas aizliegšanu un novēršanu; *UNIDROIT* Konvencijai par zagtiem vai nelikumīgi izvestiem kultūras priekšmetiem un Eiropas Padomes Konvencijai par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām, (CETS Nr. 221) vajadzētu būt atsauces dokumentiem jautājumos par zādībām vai nelikumīgu izvešanu;
- vajadzētu paredzēt nacionālo regulējumu, lai kontrolētu kultūras priekšmetu pārrobežu kustību saskaņā ar Eiropas Padomes un Parlamenta direktīvām (Padomes Regula (EEK) Nr. 3911/92 (1992. gada 9. decembris) par kultūras preču eksportu un turpmākie dokumenti);
- ņemot vērā lielo skaitu neatrisināto strīdīgo jautājumu, būtu jāveicina programmas, kas paredzētas, lai sniegtu informāciju par Otrā pasaules kara laikā pārvietoto dokumentāro mantojumu un nodrošinātu piekļuvi tam.

© Latvijas Nacionālā bibliotēka, tulkojums latviešu valodā, 2023

Tulkojums var atšķirties no oriģinālteksta, paredzēts tikai izziņas nolūkā.

[Skatīt oriģinālu](#)